

гранат I | → гранат-ав-ы
→ гранат-нік

гранат II | → гранат-ав-ы

Прыведзеныя СГ перасякаюцца, гэта значыць, ёсць падстава гаварыць пра наяўнасць «адлюстраванай» аманіміі ў гнёздах, дзе ўтваральныя словы паходзяць з адной мовы і ад аднаго слова. Аднак такі вывад таксама нельга назваць адзіным, бо яму супярэчыць папярэдні прыклад з назоўнікамі *нота I* і *нота II*. Відавочна толькі адно: у мове дзейнічаюць самыя розныя механізмы стварэння «адлюстраванай» аманіміі.

Асобнае назіранне над адзінкамі «адлюстраванай» аманіміі ў словаўтваральных гнёздах з каранямі лаціна-грэчаскага паходжання яскрава паказвае, што словаўтваральны аспект з'яўляецца неабходнай састаўной часткай навуковых даследаванняў па аманіміі ў сучаснай беларускай мове.

Літаратура

1. *Виноградов В.В.* Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках // Славянское языкознание: Докл. сов. делег. / АН СССР. Сов. ком. славистов, VI Междунар. съезд славистов. Прага, август 1968 г. Москва, 1968.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / Пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы). Т. 1-5. Мінск, 1977 – 1984.

С.В. Ліпніцкая

ПРАБЛЕМЫ АРФАГРАФІЧНАЙ НОРМЫ ПРЫ ПЕРАДАЧЫ АНГЛАМОЎНЫХ ТАПОНІМАЎ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Фарміраванне арфаграфічнай нормы пры перадачы іншамовных геаграфічных назваў з'яўляецца адным з самых складаных і да канца не вырашаных пытанняў сучаснай беларускай арфаграфіі. Адсутнасць дакладных правілаў напісання ўласных геаграфічных назваў прыводзіць да ўзнікнення варыянтнасці пры іх перадачы з адной мовы на іншую, што адлюстроўваецца на змесце геаграфічных карт, атласаў, падручнікаў, энцыклапедычных выданняў і іншых пісьмовых крыніц.

Беларускімі анаматолагамі праводзіцца праца па ўніфікацыі і рэгламентацыі правіл беларускай арфаграфіі ў дачыненні да іншамовных тапонімаў. Так, на сённяшні дзень распрацаваны Тэхнічныя кодэксы

ўстаноўленай практыкі, у якіх вырашаецца праблема правапісу геаграфічных назваў і тэрмінаў краін блізкага замежжа: Літвы, Латвіі, Украіны і Польшчы. Аднак гэта толькі невялікая частка агульнай праграмы арфаграфічнага ўнармавання замежных тапонімаў. Актualнай застаецца распрацоўка правіл і стварэнне нарматыўных дакументаў па перадачы на беларускую мову геаграфічных назваў з іншых моў свету, у тым ліку і з англійскай мовы.

Пры рэгламентацыі і ўніфікацыі перадачы іншамоўных тапонімаў неабходна ўлічваць шэраг аспектаў: міжнародную практыку перадачы тапонімаў, арфаграфічныя правілы, якія дзейнічаюць на дадзены момант у мове-прымальніцы, традыцыйныя напісанні і інш.

У міжнароднай практыцы для перадачы іншамоўных тапонімаў распрацавана сістэма практычнай транскрыпцыі, якая дазваляе прытрымлівацца асноўнага прынцыпу перадачы геаграфічных назваў – захаванне фармальнага (фанетычнага і графічнага) аблічча слова, якое адлюстроўваецца сродкамі нацыянальнай мовы. У верасні 2010 г. уступіў у дзеянне Закон Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» [2], які садзейнічае стабілізацыі правапісных нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Палажэнні закона неабходна ўлічваць і пры пісьмовай перадачы іншамоўных тапонімаў на беларускую мову. Але яшчэ не ўсе палажэнні закона знайшлі адлюстраванне ў нарматыўных даведніках. Так, напрыклад, напісанне многіх замежных слоў (як агульных, так і ўласных) паводле закона павінна на пісьме адлюстроўвацца ў адпаведнасці з нормамі літаратурнага вымаўлення [2, с. 17]. Аднак слоўнікі сучаснага літаратурнага вымаўлення яшчэ не створаны, што ўскладняе рэалізацыю палажэнняў закона ў моўнай практыцы. Гэта праблема ў значнай ступені тычыцца і пісьмовай перадачы іншамоўнай тапаніміі па-беларуску.

Акрамя агульнамоўных арфаграфічных прынцыпаў трэба ўлічваць арфаграфічную спецыфіку тапонімаў як пэўнага класа ўласных імёнаў. Таксама неабходна вызначыцца са спосабамі перадачы замежнай тапаніміі на нацыянальную мову. Так, спосаб, арыентаваны на дакладную перадачу вымаўлення іншамоўных тапонімаў у мове-крыніцы, можа прывесці да парушэння арфаграфічных нормаў мовы-прымальніцы. З іншага боку, механічнае выкарыстанне правілаў арфаграфіі мовы-прымальніцы парушае прынцып захавання фармальнага аблічча слова, у выніку чаго тапонім страчвае свае асноўныя функцыі – дыферэнцыяльныя і адрасныя.

Такім чынам, праблемы арфаграфічнай нормы пры перадачы замежных, у тым ліку і англамоўных, найменняў геаграфічных аб'ектаў

па-беларуску тлумачацца, у першую чаргу, нераспрацаванасцю тэарэтычнай базы – прынцыпаў, спосабаў і, самае галоўнае, правілаў перадачы тапонімаў, а па-другое, шматгадовым уплывам рускай мовы як мовы-пасрэдніцы пры перадачы назваў, што, у сваю чаргу, прыводзіць да непаслядоўнасці ў напісанні тапонімаў і тым самым парушае арфаграфічныя правілы. Напрыклад, *Wellington* – ['welɪŋtən] – *Уэлінгтан* і *Велінгтан*, *Maryland* – ['mɛərɪlənd] – *Мэрыленд* і *Мэрылэнд*, *Hudson* – ['hʌds(ə)n] – *Гудзон* і *Хадсан*, *Liverpool* – ['lɪvəpu:l] – *Ліверпуль* і *Ліверпул* і інш.

Закон «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» садзейнічае стандартызацыі правапісу англамоўных тапонімаў. З прыняццем Закона можна лічыць унармаваным напісанне географічных назваў з гукавым спалучэннем зычнага гук [й] з галоснымі. Так, у словах іншамоўнага паходжання спалучэнне [йо] перадаецца літарай ё, калі гук [о] знаходзіцца пад націскам (§ 16, п. 3), і спалучэннем *ia*, калі знаходзіцца ў пачатку слова не пад націскам (§ 9, п. 1). Так, назва штата і горада ЗША *New York*, якая традыцыйна перадавалася як *Нью-Йорк*, зараз мае беларускамоўны адпаведнік *Нью-Ёрк*, а назва графства *Yorkshire* на поўначы Англіі перадаецца як *Іакшыр* замест традыцыйнага *Йоркшыр*. Дзякуючы закону, удалося ліквідаваць правапісны разнабой пры перадачы на беларускую мову назвы штата ЗША *Ohio* (*Агайо*, *Агаё*, *Ахаё*). Згодна з новым правілам спалучэнне [йо] пасля галосных не пад націскам перадаецца літарай я – *Агая* (§ 16, п. 3).

Новыя афаграфічныя правілы рэгламентуюць перадачу фіналяў нязменных слоў. Так, замест традыцыйнага напісання назвы горада *Boise* з канчатковым *-e* (*Бойсе*) зараз ужываецца напісанне *Бойсэ* (з канчатковым *-э*): у адпаведнасці з § 3, п. 2 «Правіл» на канцы нязменных запазычаных географічных назваў пасля зычных, акрамя *л*, *к*, пішацца літара э [2, с. 8].

Згодна з новымі правіламі пры перадачы англамоўных тапонімаў паслядоўна адлюстроўваецца спецыфічная рыса беларускай мовы – аканне (у пачатку, у сярэдзіне і на канцы слова) [2, с. 8]: *Агая*, *Атава*, *Джонсан-Сіці*, *Джэксан*, *Сан-Антонія*, *Рыа-Грандэ*, *Антарыя* і інш. Але ў ненаціскных фіналях *-эль*, *-эр* захоўваецца літара э (напрыклад, *Манчэстэр*, *Донкастэр*, *Рочэстэр*), што дазваляе максімальна поўна перадаць арыгінальную назву.

Да прыняцця Закона не было паслядоўнасці і ва ўжыванні літар у (складовага) і ў (нескладовага) пры перадачы англамоўных тапонімаў на беларускую мову: *Саутгемптан*, *Кейптаўн*, *Маунт-Айза*. Аднак палажэнні закона дазволілі ўнармаваць напісанне падобных назваў. Так,

па новых правілах у сярэдзіне слова пасля галосных перад зычнымі пішацца літара ў (нескладовае) [2, с. 20]: *Маўнт-Айза, Саўтгемптан, Кейптаўн, Ньюфаўленд, Шрыўпарт, Фрытаўн, Саўтэнд-он-Сі* і інш.

Разам з тым распрацаваныя арфаграфічныя правілы ў першую чаргу тычацца правапісу агульных імёнаў, і не ва ўсіх выпадках з імі суадносіцца напісанне іншамоўных геаграфічных назваў. Так, праблемы арфаграфічнай нормы пры перадачы англамоўных тапонімаў на беларускую мову звязаны з праяўленнем фанетычнай з’явы дзекання/цекання. У адпаведнасці з новымі правіламі арфаграфіі гукі [д] і [т] змякчаюцца ў фіналях нескланяльных назоўнікаў *-дзі, -ці*: *Канзас-Сіці, Цынцынаці* (замест традыцыйнага *Цынцынаты*), *Меніндзі*; а таксама ў назвах з фіналлю *-ін*: *Абердзін / Эбердзін*. Калі слова неславянскага паходжання мае фіналь *-ыя*, то гукі [д] і [т] не змякчаюцца: напрыклад, *Ірландыя, Новая Зеландыя*. Але разам з тым, па-за правілам застаюцца наступныя тапонімы: *Адырондак* ці *Адзірондак, Пасадэна* ці *Пасадзіна*. Правапіс гэтых назваў, а таксама назваў *Тэмза, Дэтройт* і іншых, у адпаведнасці з арфаграфічным правілам, залежыць ад літаратурнага вымаўлення, традыцыі і вызначаецца па слоўніку [2, с. 16].

Нявырашаным пытаннем застаецца і правапіс традыцыйных геаграфічных назваў, або экзонімаў, якія склаліся на працягу гісторыі і ва ўстойлівай форме замацаваліся ў свядомасці людзей: *Washington – Вашынгтон, San Francisco – Сан-Францыска, Sydney – Сіднэй, Dublin – Дублін, Chicago – Чыкага, Thames – Тэмза, London – Лондан, Liverpool – Ліверпуль, Michigan – Мічыган* і інш. Неабходна канчаткова вызначыцца са спосабамі пісьмовай перадачы тапонімаў: пакідаць традыцыйныя назвы ў той форме, якую яны маюць зараз, ці перадаваць іх спосабам практычнай транскрыпцыі і падпарадкоўваць іх правапіс арфаграфічным правілам.

Так, напрыклад, у адпаведнасці з правіламі беларускай арфаграфіі, у сярэдзіне іншамоўных слоў пасля літар, якія абазначаюць губныя зычныя, і літар *з, с*, пішацца літара *э* або *е*. Гэта залежыць ад характару папярэдняга гукі: калі папярэдні зычны вымаўляецца мякка, то пішацца *е*, калі цвёрда – *э* [1, с. 40]. Згодна з гэтым правілам тапафарманты *-land, -lake, saint-* павінны перадавацца як *-лэнд, -лэйк, сэнт-* замест *-ленд* (*Окленд, Арнем-Ленд, Лонг-Айленд*), *-лейк* (*Солт-Лейк-Сіці, Лейк-Плэсід*) і *сэнт-* (*Сэнт-Хеленс, Сэнт-Луіс*). Аднак у беларускай мове за такімі тапафармантамі замацоўваўся статус традыцыйных, якія на пісьме перадаюцца праз *е*, што не адпавядае ні вымаўленню ў англійскай мове, ні арфаграфічнаму правілу беларускай мовы.

Такім чынам, прыняцце Закона «Аб правілах арфаграфіі і пунктуацыі» дазваляе часткова вырашыць праблему правапісу іншамовных геаграфічных назваў і садзейнічае арфаграфічнаму ўнармаванню значнай часткі англамоўных тапонімаў пры перадачы на беларускую мову. Але для поўнага вырашэння праблемы заканамерным крокам будзе распрацоўка дакладных правілаў практычнай транскрыпцыі і стварэнне спецыяльнага нарматыўнага слоўніка.

Літаратура

1. *Куліковіч У.І.* Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі: вуч. дап. Мінск, 2011. 222 с.
2. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі / 3-е выданне., стэр. Мінск, 2010. 144 с.